

Ekeby kyrka

Lunds stift

Kulturhistorisk
karaktäristik och bedömning

KERSTIN BÖRJESSON 2015-02-06

Ekeby kyrka

Ekeby församling, Luggude kontrakt, Lunds stift Ekeby 32:1, Ekeby socken, Bjuvs kommun, Skåne län, Skåne

Beskrivning och historik

Kyrkomiljön

Kyrkan och den omgivande kyrkogården ligger på en liten höjd i öppen slättbygd. Söder om kyrkan och byvägen finns en gles bebyggelse av varierande ålder. Kyrkbyn ligger i nordvästra utkanten av Ekeby brukssamhälle som har vuxit upp kring Skrombergaverkens stenkolsbrytning och lerindustri. Den gamla kyrkbyn är idag avskild från det nya samhället eftersom tillfartsvägen från öster har stängts av för biltrafik. Den gamla byn som gett samhället dess namn var stor, tidvis omkring trettio gårdar, och låg väl samlad kring kyrkan. Kvar av den äldre bebyggelsen är prästgården från 1924 samt skolan från sekelskiftet 1900.

I äldre tid har byn präglats av sätesgården Gedsholm, belägen nordväst om byn, som också hade patronatsrätten över kyrkan. Större delen av Ekebys gårdar var också frälseägda. Dagens huvudbyggnad är från 1804 men lämningar efter en medeltida, befast gårdsanläggning finns nordväst om den nuvarande gården.

Kyrkobyggnaden

Kyrkan består av ett västtorn med kvadratisk grundplan, ett långhus med tresidig koravslutning samt en lägre och smalare tillbyggnad i öster i form av en sakristia. Det nuvarande långhuset med dess kor har föregåtts av en medeltida kyrka som tros ha uppförts kring 11–1200-talet. Den äldsta kyrkan bestod av långhus, kor och absid. Endast grundmurarna till dessa finns kvar samt delar av långhusets västra gavel. Västtornet tros ha tillkommit under 1400- eller 1500-talet. Under senmedeltiden byggdes också ett vapenhus vid kyrkans södra sida. Detta revs vid okänd tidpunkt, dock senast 1765, då även kyrkans äldsta kor och absid revs och ersattes av ett nytt rakavslutat kor. Det nuvarande långhuset byggdes 1863 efter ritningar av arkitekt J. E. Söderlund. 1935 tillkom sakristian efter ritningar av arkitekt Svante Lech. Samtidigt drogs värmeledning in i kyrkan och pannrum förlades i en källaren under sakristian.

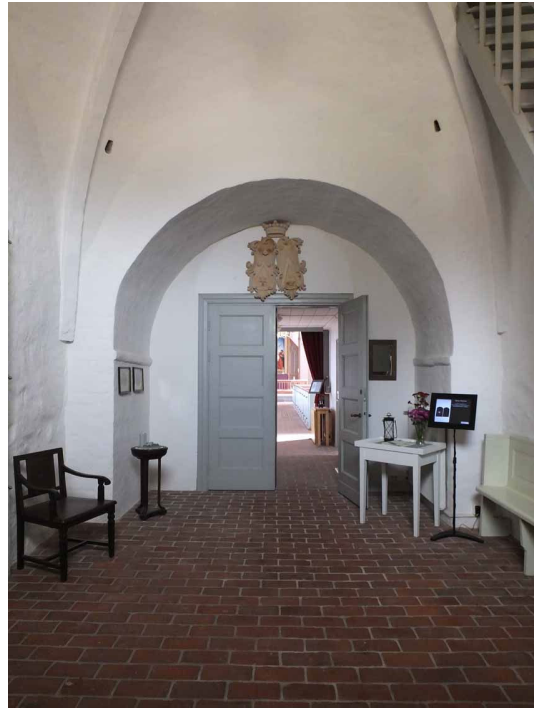
Exteriör

Samtliga fasader är spritputsade och vitmålade. Långhusets fasader har en svagt utskjutande sockel och en takgesims i form av en rundbågsfris och tre mursprång. Yttertak på torn och långhus består av sadeltak lagda med rött enkupigt tegel. Långhusets östra del är tredelat och sakristians tak är valmat.

På 1960-talet putsades hela kyrkan om och i samband med detta gjordes en murverksdokumentation av Evald Gustavsson, Landsantikvarien/Skånes hembygdsförbund. Det noterades då att murverket från det medeltida långhuset delvis finns bevarat i västra långhusgaveln. Detta består av gråsten med hörnkedjor av välhuggna stenblock och är inte murat i

Längs vapenhusets södra sida finns en trappuppgång till tornets övre våningar och en äldre igenmurad fönsteröppning.

Vapenhuset sett mot öster och tornbågen.

förband med tornet. Det övre murverket i västgaveln är däremot sammanbyggt med tornet och består av stortegel murat i kryssförband. Antingen har denna murdel tillkommit som en förhöjning av långhuset i samband med att tornet byggdes eller senare i samband med en ombyggnad av tornet. Tornets murverk består i övrigt av marksten med ojämn skiftläggning och skolsten av småsten och tegelskärv. Tornets gavelrösten mot öster och väster är murade av tegel i kryssförband och försedda med trappsteg. 1800-talskyrkans murverk består av gråsten. En del återanvända stenar från den medeltida kyrkan finns i murverket. Sakristians och pannrummets grundmurar är gjutna av betong medan muren över sakristians bjälklag är av handslaget tegel.

Huvudingång till kyrkan är placerad i väster och har en spetsbågig muromfattning. Till sakristian respektive till källaren i öster finns två mindre dörröppningar. Långhuset har tio höga, spetsbågiga fönsteröppningar med inmurade gjutjärnsfönster. Några mindre fönsteröppningar finns till sakristian och källaren. En igenmurad öppning syns som en nisch i tornets södra fasad vilket tros vara en äldre ingång till tornvinden. Till klockvåningen finns flera ljudöppningar. De stickbågiga öppningarna, en mot norr, två mot väster och två öppningar till vinden i öster tros vara ursprungliga. I söder finns också två rundbågade ljudöppningar och en hög dito i norr vilka bedöms som sekundära eller ommurade. En rundbågig öppning finns också upptill i vardera gaveln.

Interiör

Med undantag av tornet tillhör kyrkan huvudsakligen 1800-talets stilperiod med senare ändringar och tillägg. Vid ombyggnaden 1863 erhöll kyrkan ny bänkinredning och altare prytt med ett stort träkors. Altaret var sammanbyggt med ett korskrank som avskilde koret från sakristian.

Gravkammaren under mittgången i långhuset.

Gravhäll från 1600-talet vilken är placerad i vapenhuset.

Predikstolen från 1600-talet och den medeltida dopfunt återanvändes i det nya kyrkorummet. En orgelläktare byggdes sannolikt kring 1873 då kyrkans patronus skänkte en orgel till kyrkan. 1899 ersattes träkorset på altaret med en altartavla med omfattning i nygotisk stil efter ritningar av L. Peterson. En ny orgel med orgelfasad ritad av Theodor Wählin tillkom 1919. Innertaket har gjorts om vid ett par tillfällen och erhöill sitt nuvarande utseende på 1930-talet då kyrkan renoverades under ledning av Svante Lech. Bänkarna byggdes också om och korskranket togs bort i samband med att sakristian byggdes. 1953-1955 renoverades kyrkan igen efter ritningar av Eiler Graebe. Golven lades om med rött tegel, bänkkvarteren kortades för att få gångar längs sidorna och korgolvet förlängdes. Altaruppsatsen försågs med sidopartier och en ny altarring tillkom. I samband med renoveringen dokumenterades grundmurar till den gamla kyrkan och tre gravkor från 1600-talet till 17/1800-talet återfanns under mittgången. Vapenhusets väggar och valv undersöktes också varvid konstaterades att kalkmålningar saknades. Sedan de stora renoveringarna på 1900-talet har endast mindre åtgärder genomförts. 1971 försågs två fönster i koret med glasmålningar komponerade av Randi Fischer och Ralph Bergholz. Inbyggnader under läktaren för samtalsrum, wc och förråd gjordes år 2002 efter ritningar av Möller arkitekter AB. 2013 iordningsställdes det västra gravkoret som numera är öppet för allmänheten.

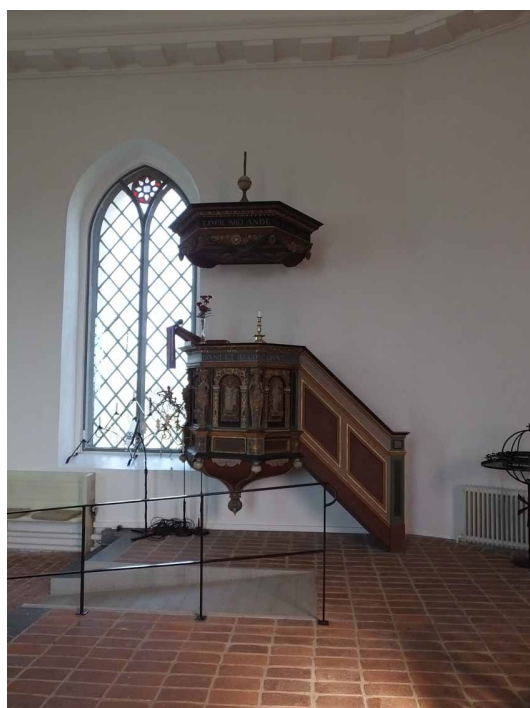
Västportalen leder in till tornets bottenvåning som utgör kyrkans vapenhus. Vapenhuset är vitmålat med golv av rött murtegel och täcks av ett högt vitmålat medeltida kryssvalv. Valvets vederlag utgörs av tornets murverk vilket kan tyda på att valvet byggdes samtidigt med tornet. Valvribborna har fyrsidig genomskärning. En igensatt rundbågig fönsteröppning med muromfattning i flera språng finns i söder. Från vapenhuset sker uppgång till tornets övre våningar via en trappa och en öppning i den sydöstra valvkappen.

Långhuset sett mot koret i öster.

Dopfunten från 1100-talet.

Predikstol från 1600-talet.

En äldre uppgång har tidigare funnits i den sydvästra valvkappan. I valvet sitter träramen till öppningen ännu kvar. En bred tornbåge finns i tornmuren mot öster. Valvöppningen till långhuset var sannolikt den enda ingången till tornets bottenvåning då tornet byggdes. Västportalen bör ha tillkommit då det gamla vapenhuset revs och tornbottenvåningen fick funktionen som kyrkans vapenhus.

Långhuset upptas av orgelläktaren med underbyggnaderna i väster, bänkinredning samt ett stort kor i öster upphöjt två steg från övriga kyrkorummet. Väggarerna är sedan 1930-talet vitmålade och snickerierna i gråa, blå och bruna toner. Altaruppsatsen samt predikstolen har kvar en äldre och mörkare färgskala. Gravkammaren under långhuset har tidigare använts av ägarna till Gedsholms gods. Gravkammaren tömdes på kistor i samband med renoveringen på 1950-talet och renoverades 2013. Utrymmet är numera öppet för besökare och används aktivt i församlingsarbetet som andakts och pedagogiskt rum.

Innertaket är ett tredelat, putsat och vitmålat och fäst vid taklagets undersida. Koret upptas av predikstolen från 1600-talet vid norra sidan, ett dopaltare och dopfunt vid södra sidan och altare med altaruppsats och altarring i öster. Bakom altaruppsatsen finns ingång till sakristian.

Tornets övre del upptas av klockstolen som är en hög stapelkonstruktion av ek i två våningar. Ingång till långhusvinden sker genom de äldre muröppningar klockvåningens östra mursida. Taklaget över kyrkan är från 1863 är uppbyggt med saxsparrar och består av bilad fur. I taklaget ingår också en del äldre, återanvänt virke av ek.

Inredning och inventarier

Altare av trä klätt med rött sammetstyg. Altaret är troligtvis från 1800-talet.

Altaruppsatsen från 1899 består av en oljemålning av Ingebort Westfelt-Eggertz med omfattning av målat trä i nygotisk stil efter ritning av L. Peterson. Mittpartiet flankeras av sidopartier från 1955 men har tidigare varit sammanbyggd med ett korskrank. Altartavlans motiv är en kopia av Carl Blocks "Christus Consolator".

Altarring av trä från 1955 efter ritning av Eiler Graebe. Altarringen består av ett skrank genombrutet med närmast trepassformade spetsbågar laserat i ljusgrått samt tygklätt knä och handfall.

Predikstol med korg från 1600-talet kompletterad med underdel, trappa och baldakin efter ritningar av Svante Lech 1935. Korgen och baldakinen är sexkantig. På korgens sidor avbildas evangelisterna och kvinnogestalter i form av karyatider. Färgsättningen är utförd i mörkblått, grönt, rosa och mörkrött med förgyllningar.

Dopfunt från sent 1100-tal med firsidig fot och kupp samt firsidig urhuggning med uttappningshål och fals. På cuppens sida finns en bård med palmetter i ovankant. Därunder finns rundbågar på tre sidor med motiv av en ros, Agnus Dei, samt en keltisk labyrintsymbol bestående

av en cirkel med fem öglor av skärande halvcirklar. Lars Tynell klassificerar funten till Munkarpsgruppen och Monika Rydbeck till Palmettgruppen. Rester av bemålning finns på funten. I funten ligger ett *dopfat* av mässing från 1638 med relief av jungfru Marie bebådelse och ingraverade initialer efter givarna Eiler Holck och Rigborg Bille, Gedsholm.

Bänkinredning är troligen från 1863 men delvis ombyggd 1931 och 1953. Bänkarna är målade i ljus-, och mörkgrått samt rödbrunt och utförda med rakavslutade gavlar, fyllningsförsedda dörrar, ryggar och skärmar samt profilerade krönlister.

Orgelverk från 1957 tillverkat av Mårtenssons orgelfabrik i Lund. Orgeln har 12 stämmor fördelade på två manualer och pedal. Tredelad orgelfasad ritad av Theodor Wählin 1919 till en äldre orgel. Fasadpiporna har bytts ut. Fasaden är målad i ljusgrått, vitt och förgyllning. Kyrkans första orgel hade åtta stämmor och byggdes 1865 av Sven Fogelberg, Lund. Denna ersattes 1919 av en orgel byggd av A. Mårtenssons orgelfabrik i Lund.

Två *klockor* av malm. Storklocka från 1690 samt lillklocka från 1878.

Övrigt

Två *glasmålningar* i röda och gula toner finns i koret utförda av Randi Fischer och Ralph Bergholtz med motivet livets träd. I övriga fönsterbågar finns målat glas i den övre fönsterdelens rosformade spröjsverk.

Ljuskrona från 1600-talet av mässing krönt av vapensköld med ätten Holcks vapen. Övriga ljuskronor (tre stycken) samt en ljuskrona för glödljus är från 1900-talet.

Kistplåtar som tillvaratagits från gravkoren i kyrkan tillhörande gravsatta från släkten Rosencrantz.

Epitafium i gips från 1800-talet över Tornerhielm och Stierncrona.

Gravhäll från 1500-talet placerad i vapenhuset. Gravhällen med helporträtt i relief föreställer Joseph Falster till Gedsholm, död 1562 och hans hustru Margrete Aaagesdatter.

Kyrkogård

Ännu fram till 1800-talets slut utgjorde kyrkogården endast en liten kvadratisk formad kyrkotomt kring kyrkan. Sedan dess har kyrkogården utvidgats i flera omgångar, först mot norr och nordväst samt senast 1950 på marken från en gård som tidigare låg väster om kyrkan. Dagens kyrkogård är stor och sträcker sig norr och nordväst om kyrkan. Kring den gamla kyrkogården finns en stenmur från 1950-talet. Nordväst om kyrkan finns ett område med strikt ordnade singeltäckta gravplatser kringgårdade med buxbom och samlade i kvadratiske gravkvarter. I övrigt är större delen av kyrkogården grästäckt med enstaka singeltäckta gravplatser. Kyrkogården har tidigare haft fler uppvuxna träd men är numera relativt öppen med lågväxande eller beskurna träd.

Byggnader på kyrkogården

På den senast anlagda delen av kyrkogården finns ett putsat och vitmålat begravningskapell med tak av rött tegel. Kapellet är från 1960-talet och ritat av arkitekten Eiler Graebe.

Kulturhistorisk karaktärisering för Ekeby kyrkoanläggning

Kyrkan i Ekeby framstår som en typisk skånsk landsortskyrka med putsade och vitkalkade fasader samt trappstegsgavlar och dess röda tegeltäckta tak. Traditionella drag såsom rundbågsfrisen har tagits upp i 1800-talets byggandsdel. Kyrkan är ett typiskt exempel på hur kyrkor i Helsingborgstrakten byggdes om under 1800-talet. Det medeltida tornet står kvar och till detta har en salkyrka tillfogats. Planformen är enkel, funktionell och rymlig. Liknande exempel finns i Bårslöv, Fjärestad, Halmstad och Frillestad.

I äldre tid har kyrkan varit starkt knuten till patronus på Gedsholm. Godsmiljön har också präglat landskapet då flertalet gårdar i byn var frälsgårdar. Många av kyrkans inventarier har bekostats av patronus och under kyrkan finns ännu gravkor kvar där godsets innehavare har begravts. Epitafier och kistplåtar vittnar också om patronus roll i kyrkan. Kyrkans senare tid är präglad av bruksorten som växt upp kring Skrombergaverken. Gruvverksamheten i Skromberga slutade 1965 och senare har också järnvägsstationen och lerindustrin avvecklats. Ortens glansdagar som industriort speglas framför allt i kyrkogårdens utbyggnad som idag framstår som överdimensionerad och gles på gravplatser. Den gamla kyrkbyn karaktäriseras av en splittrad, ohomogen och gles bebyggelse trots att de traditionella delarna för kyrkbyn i form av kyrka, kyrkogård, prästgård och skola ännu finns kvar. Samhörigheten med det nya samhället har gått förlorad i kulturlandskapet sedan tillfartsvägarna mellan kyrkbyn och samhället har skurits av.

Invändigt karaktäriseras kyrkan av den ljusa öppna salkyrkan, dess höga tredelade innertak och stora ljusöppningar. Inredningen är en blandning av äldre inventarier (dopfont, predikstol) från den gamla kyrkan samt nyare snickerier tillverkade för 1860-talets ombyggnad. Kyrkans historia som patronatskyrka bevaras framför allt genom gravkoren och inventarier såsom epitafier och kistplåtar. Tornet är en viktig del av kyrkans äldre historia med ett medeltida valv och inte minst flera äldre muröppningar i form av ingångar och fönsteröppningar. Den gamla kyrkans västgavel finns också bevarad i tornets östra murverk. Viss anpassning och ändring av kyrkans 1800-talsinteriör har skett sedan den nya kyrkan uppfördes och ytskikt har förnyats. De förändringar som utförts under senare år har utförts anpassat med god anknytning till 1800-talets inredning. Detta har bidragit till att förstärka kyrkans helhetsintryck samtidigt som anpassningarna gjort kyrkan mer tillgänglig både i fysisk och kulturhistorisk mening.

Att tänka på

- Kyrkorummets 1800-talskaraktär i form av det stora ljusa kyrkorummet, den klassiserande och strama men omsorgsfullt vårdade inredningen bör bevaras liksom inredningen från den gamla kyrkan. Nya tillägg bör göras med gedigna material, hög kvalitet och täckmålade snickerier.
- Tornet bevarar en viktig del av kyrkans medeltida historia och denna miljö, såväl inredning

och stomme bör hanteras varsamt för att dess karaktär och kulturhistoriska värden inte ska förvanskas.

- Kyrkomiljön är en viktig del av bygdens historia och identitet. Vid förvaltning av denna miljö kan kyrkans och kyrkogårdens roll i bygden lyftas fram ännu mer och bidra till större förståelse av kulturlandskapet och dess identitet.

Skydd

Kyrkan och kyrkogården skyddas som kyrkligt kulturminne enligt 4 kap kulturmiljölagen.

Källor och litteratur

Vård- och underhållsplan för Ekeby kyrka, Wikerstål arkitekter, Caroline Ranby 2009.

Sockenkyrkorna – kulturarv och bebyggelsehistoria, Riksantikvarieämbetet, 2008

Skåne, Landskapets kyrkor, red. Markus Dahlberg, Riksantikvarieämbetet, (utkast) opublicerad 2012

Särskilt skyddsvärda kulturmiljöer, Bjuvs kommun, Gedsholm – Ekeby - Skromberga. Se:

<http://www.lansstyrelsen.se/skane/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/landskapsvard/kulturmiljoprogram/sarskilt-vardefulla-kulturmiljoer-i-skane/bjuv/Pages/Gedsholm-Ekeby-Skromberga.aspx>

Kyrkor och herravälde, Mats Anglert, Lund 1995.

Regionmuseets Kristianstad/Landsantikvarien i Skåne, Topografiskt arkiv, Lund

Övriga uppgifter

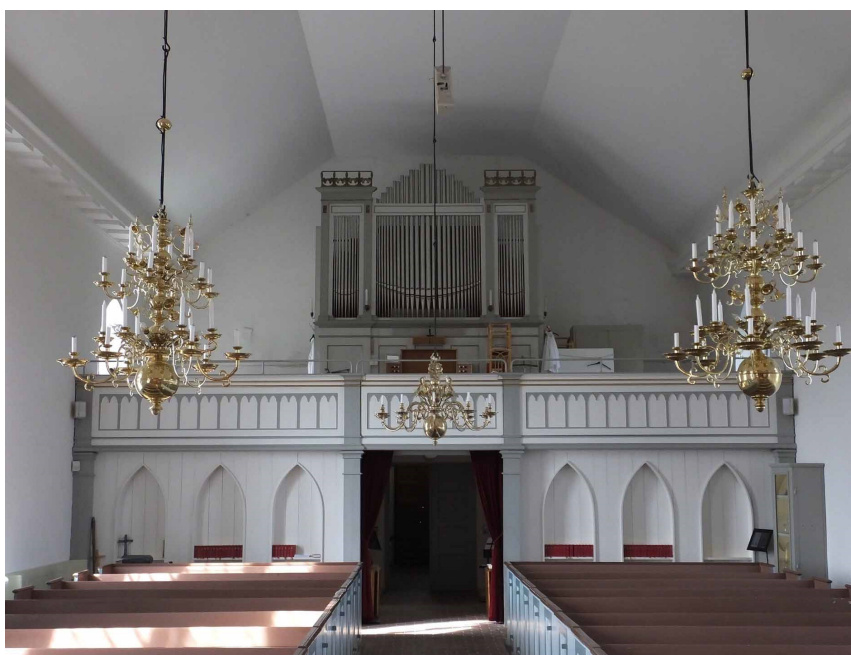
Inventeringsdatum: 2014-03-21 Kerstin Börjesson

Kulturhistorisk karakteristik och bedömning: Kerstin Börjesson.

Rapportsammanställning och foto: Kerstin Börjesson

Rapportgranskning: Petter Jansson

Färdigställd: 2015-02-06

Långhuset sett mot orgelläktaren i väster.